

Նվիրվում է երջանկահիշատակ
Վազգեն Ա-ի մահվան 3-րդ
տարելիցին

ԲԱԳԱՐԱՏ ԷՍԴՈՒՔԵԱՆ

«...ԵԹԷ ՈՉ ՃԱՄԲՈՐԴ ՄԻ ԱՐԻ...»

«Մարդը ի՞նչ է, եթե ոչ ճամբորդ մի արի...»

(Վազգեն Ա Հայրապետ)

Իրիկնային ժամերգութիւնը վերջացաւ: Քանի մը տարեց գիւղացիներ էին աղօթքի հետևողները: Ետ-ետ քայլերով ու խաչակնքելով ելան եկեղեցիէն: Տէր Սարգիսը նախ ճրագները մարեց, ապա հաննց զգեստը ու կղպեց եկեղեցիին դուռը:

Բակին մէջ, նախապէս ժամկոյնին տրամադրուած սենեակը եօթը տարիէ ի վեր իրեն կը պատկանէր: Այս գիւղի եկեղեցիին մէջ ժամկոյն ալ ինք էր, լուսարարն ալ, դպիրն ալ:

Ամենօրեայ սովորութեան համաձայն, բակին նրկաթեայ դռնէն դուրս ելաւ ու նստաւ իր բազկաթոռին մէջ: Ինքնատիպ բազկաթոռ մըն էր ան: Ժամուն պատին քով սօսի մը կար, որուն կոճղին քանի մը տախտակներ գամելով սարքած էր այդ բազկաթոռը: Նստաւ ուրեմն իր բազկաթոռին մէջ: Երեկոյեան այս ժամուն վերջալոյսի ճառագայթներ կ'իյնային հոն: Սօսիին շուքին տակ որքա՞ն հաճելի էր այդ շողերուն լույսը վայելել:

Միշտ նոյն մարդիկը կ'անցնէին այս ճամբէն: Հարեան գիւղի մահմետական ժողովուրդը այս ժամուն շուկայէն կը դառնար: Իր գիւղացիներուն ալ արտէն վերադարձի ժամն էր: Երիտասարդները՝ ոչ, բայց տարեցները անպայման կը բարևէին գիւղին տէրտէրը: Անոնք իրենց յիշած ամենահին օրէն ի վեր հոս տեսած էին Տէր Սարգիսը: Ոմանք կը կարծէին, թէ ան միշտ հոս կը մնայ, այս սօսիին կոթնած: Նոյնիսկ պառաւներու շշուկին հաւ՝սո՞ւնայն, տարեց տէր հօր առողջութեան գաղտնիքը այդ սօսիին շուքին մէջն էր:

Յետոյ կ'անցնէր իմամը: Ան կը խուսափէր բարևել: Գետնի քարերը համրելով կ'անցնէր ժամուն առջևէն: Տէր Սարգիսն ալ նստած տեղէն կը նայէր իմամին: Երբեմն իմամը անգիտակցաբար այդ կողմ կը նայէր ու տէր հօր նաուածքը նշարելուն պէս, կրկին կը սկսէր համրել գետնին քարերը՝ ձգած տեղէն:

Թաղապետը թրաքթօրով կը վերադառնար արտէն, երկու տղաքը երկու քովերը առած: Փռչիին, մագուրթին, մուխին ու շարժակի աղմուկին կ'աղեկնար նաև իր բամբ ձայնը: Ամէն գիշեր այսպէս բացառիկ խանդավառութեամբ կը բարևէր տէր հայրը, կարծես քառասուն տարուան կարօտ կ'առնէր:

Այս անցողիներուն մէջ իր հարազատ բարեկամը՝ գառնարած Վէլին էր: Գիւղին Չոպանը ժամուն առջև հասնելուն պէս այլևս կը թողուր հօտը անտէր: Հոնկէ վերջ անասունները կը գտնէին գոմերու ճամբան: Չանգակներու աղմուկով տնեցիները դուրս կուգային ու տէր կ'ելլէին իրենց մայերուն: Վէլիէն առաջ երկու շուները կը հասնէին Տէր Սարգիսին քով: Բարի բարի կը նստէին հոգեւորուն տակ ու կը սպասէին իրենց ամենօրեայ բաժնին: Տէր հայրը միշտ ուտելիք բան մը պատրաստած կ'ըլլար այդ շուներուն համար: Վէլին ալ օրուան յոգնութիւնը առնելու առաջին հանգրուանը կը համարէր սօսիի ծառին այդ բազկաթոռը:

Որոշ տարիքը մը վերջ ամեն մարդ տարեկից կը մկատուի: Իրականութեան մէջ Չոպան վէլին եօթանասունները տարեկան էր, իսկ Տէր Սարգիսը ութսունը վեց: Սակայն գիւղին մէջ շատ քիչ էր կրնային գիտնալ թէ ո՞վ աւելի տարեց է ադ երկու բարեկամներէն:

Տէր Սարգիսին երկու աղջիկները տարիներ առաջ ամուսնացած ու մեծ քաղաք գաղթած էին: Տասներեկ տարի առաջ ալ կինը մեռած էր: Ինք տեղացի էր, այս գիւղը ծնած, այս գիւղը մեծցած էր: Այս գիւղի նախակրթարանը ուսանած, սա ընկուզենիի ճամբէն գիմուոր գացած էր: Միայն բանակի ծառայութեան ընթացքին հետո մնացած էր գիւղէն: Իր մանկութեան օրերուն հայկական գիւղ մըն էր այս: Ութսունները բնակարաններով բազմամարդ գիւղ մը: Օտտեր գաղթած են պատր, մեծ քաղաք հաստատուած: Տասներեկ տուն հայութիւն մնացած է: Հսաները տուն ալ տեղացիներ հաստատուած են: Տասներեկ հայ տուններուն մէջ տարեցներ կ'ապրին միայն: Գիւղին դպրոցը շատոնց փակուած է:

Այս անապատացած միջավայրին կենդանի միջոցառումներուն զխաւորն է Չոպան վէլին: Իսկ անշունչ միջոցառումները՝ քանի մը շաբաթը անգամ մը եկող օրաթերթերն են և ԱյԱ Ռատիոյի ընկալուչը:

Երբ հոսկին ալ կը մեկնի իր տունը, Տէր Սարգիս իր այդ անշունչ ընկերներուն հետ կը փարատէ իր առանձնութիւնը:

Օրաթերթերը շաբաթական հեթափանութեամբ կ'ուղարկուին մեծ քաղաքէն գիւղ: Օտտ անգամ մէկ հատ իսկ նամակ եկած չ'ըլլար գիւղ: Այն ատեն ցրտիչները կը ծուլանան Տէր Սարգիսին լրագիրներուն համար մինչև գիւղ գալու: «Ճնդած ծերունի թող գալ շաբաթ կարդայ», կ'ըսեն: Այսպէս երկու-երեք շաբաթներու օրաթերթերը մէկ անգամէն կը ստանալ:

Վերջին ծրարը երեկ գիշեր վերջացուցած էր: Երեք շաբաթներու օրաթերթերը անհամար շահեկան լուրերով լեցուն էին իրեն համար:

Իսկ ուստի ընկալուչը այս համեստ սենեակին մտնականտարեալ իրն էր, ամենակարեւոր և ամենէն անհրաժեշտ իրը: Առանց սեղանի կրնար ճաշել, առանց աթոռի կրնար նստիլ, առանց անկողնի կրնար քնանալ: Բայց առանց այդ ուստի ընկալուչի գիշեր մը անցընել, ամենամեծ տառապանքը կ'ըլլար իրեն համար: Զեռագործ ծածկոց մը ունէր այդ գործիքը՝ վրան մկար մը նաշխուած և կատարեալ անթել մը, թէքմիջակամ տունայնեքով սարքուած: Հիսիս արևելք - հարաւ արևմուտք ուղղութեամբ լար մը պրկած էր զանգակատան ու սօսիի ծաղիկ միջև: Այդ երկայնութեան տասներեկ մեթրոնց հատուածը երկու ծայրերէն անջատած էր վատ հաղորդիչ յախճապակիներով: Այդ տասներեկ մեթրոնց լարէն ալ գիծ մը առած էր՝ գործիքին կապուող: Այս տեղեկութիւնները ընկալուչին բացատրական պրակէն ստրկած ու սարքել տուած էր Բիւզանդիին՝ մեծ տղուն:

Գրպանի ժամացոյցով ստուգեց թէ Մօնղէ Գարլոյի հայերէն հաղորդումը կը սկսի: Այսպէս՝ պաքը կը շրջէր մերթ «Ամերիկայի ձայն», մերթ Մօնղէ Գարլոյի, և մերթ ալ Երևանի ռատիոյի միջև: Գտաւ կարճ ալիքի վրայ իրեն շատ ծանօթ ձայնը. «Երևանն է խօսում»:

Բոլոր հայկական ուստիօկայաններու հաղորդումներուն կը հետևէր: Բայց ուրիշ էր տեղը հայրենիքի ձայնին:

«Կոունկ երիտասարդական հաղորդում» որ կ'ըսուէր, ան իր ութսունը վեց տարեկան հասակով բաժին կ'առնէր այդ հաղորդումէն: Եւ այդ հաղորդումը յատկանշող երաժշտութիւնը, բազմաձայն մուսգախումբի կատարումով՝ «Կոունկ»ը:

Երևանի ռատիոյի այս հաղորդումը յատկապէս սփիւռքահայութեան համար էր: Թաճախ խրախուսիչ լուրեր կամ մեկնաբանութիւններ կը լսէր: Հայրենի երկրին բարգաւաճումը բացատրող ինչ ինչ տեղեկութիւններ:

Սակայն Օգոստոսի տասնութի գիշերուան հաղորդումին վատ անակնկալ մը կը սպասէր Տէր Սարգիսին: Երևանի ռատիոկայանի խօսնակը կը տեղեկացնէր մահը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Առաքինի: Հայ ժողովուրդի

«Կաթողիկոս հայրիկ Ման»-ին, «մեր օրերու Սուրբին», մինչև քանի մը տարի առաջուան բացատրութեամբ՝ «Ընկեր Վազգէն Առաքիհի» մահուան մասին կը խօսէր Երևանի ռատիօկայանի խօսնակը:

Լրատութիւնները յետոյ կենսագրական ծանօթութիւններ տրուեցան Վեհափառ Հայրապետին մասին: Անոնցմէ շատեր նորութիւն չէին Տէր Սարգիսին համար: Այդ գիշեր բացառաբար չսպասեց որ հաղորդումը վերջանայ, անջատեց գործիքը: Ձեռքերուն մէջ առաւ գլուխը ու սկսաւ խորհիլ:

Տարեկից էին իրարու: Երկուքն ալ ութսունըվեց տարեկան: Վեհափառ Հայրապետը մօտ օրէն ամբողջացուցած կ'ըլլար իր գահակալութեան քառասուն տարիները: Տէր Սարգիսն ալ քառասուն տարի առաջ քահանայ ձեռնադրուած էր: Երկուքն ալ հայ ժողովուրդը միասնականութեան մէջ երազեցին: Վեհափառը միշտ վառ պահեց Սփիւռքի մկատմամբ իր առաքելութիւնը: Տէր Սարգիսն ալ միշտ վառ պահեց իր նուիրումը Մայր Հայաստանի:

Նմանութիւնները միշտ հակասութիւններ կը յիշեցնեն: «Ամէն տեղ հայ կայ» կ'ըսուի: Վեհափառ Հայրապետը գտնուած էր այն բոլոր հողերուն վրայ, ուր հայեր կ'ապրէին: Երբեք էր աշխարհի չորս ծագերը, երկրագունտի հինգ հողամասերը: Անհամար քաղաքներ ծամբորդած էր հովուապետական այցելութեամբ: Նախագահներու, արքաներու հետ տեսակցած էր: Ծառերուն հետ խօսած էր իրենց լեզուով:

Տէր Սարգիսը միայն երկու անգամ գացած էր մեծ քաղաք, այդ ալ՝ առողջական պատճառներով: հայերէնէ ուրիշ լեզու չէր գիտեր, տեղացիներու լեզուով խօսելու իսկ կը դժուարանար: Իսկ իր տեսակցած ամենամեծ անձնաւորութիւնը քանի մը տարին անգամ մը գիւղ այցելող եպիսկոպոսն էր միայն:

Օրաթերթերու միջոցաւ տեղեակ էր Վեհափառի հիւանդութեան: Վերջին օրերուն բոլորովին յուսահատ լուրեր լոյս տեսած էին: Սակայն նորէն ալ շատ ցնցիչ էր ռատիոյին լուրը: Հրաշքի յոյս չէր ձգած: Այլևս միայն ողորմութիւն մաղթել կարելի էր:

Դարակ մը պատին վրայ ու այդ դարակին մէջ խումկ ու խնկաման: Ելաւ նստած տեղէն, ծածկեց ռատիօ ընկալուչին ծածկոցը: Խումկ դրաւ խնկամանին մէջ ու վառեց: Խաչ հանեց ու անկողնին տակէն դուրս քաշեց փոքրիկ սնտուկ մը: Օրաթերթերէ կտրուած գրութիւններ հաւաքուած էին այդ սնտուկին մէջ: Զատեց Վեհափառին Ս. Ծնունդի ու Զատիկի պատգամները, ու սկսաւ վերստին կարդալ:

«Այո՛, փոքր ենք համբարներով ու աշխարհի վրայ ցիրուցան, այո՛, ոսկի ու բեհեզ քիչ ունինք, չունինք շքեղ ապարանքներ ու հարուստ զանաւարաններ, այսօր մեր եկեղեցին արտաքինապէս անշուք ըլլալ կը թուի և երբեմն ներքին դժուարութիւններու առաջ է կանգնած, սակայն այս բոլորէն վեր, ամէն բանէ աւելին ունինք մենք...»:

Այդ ամէն բանէ աւելին ունեցած ըլլալու հաստատ հաւատքը օր մը իսկ չէր պակսած Տէր Սարգիսի մօտ: Իսկ քիչ ու ցիրուցան ըլլալուն ցաւը՝ ան իր մորթին վրայ կը զգար միշտ:

«Քարուն է այսօր, սիրելի՛ ժողովուրդ:

Զատիկ է այսօր, սիրելի՛ ժողովուրդ:

Հայ՝ ժողովուրդ, էր ժամանակ, երբ դուն ալ Քրիստոսի մեան խաչող առած Քողզոթա բարձրացար և մահուան դառնութիւնը ճաշակեցիր, բայց որովհետեւ սուտին սահմանները մեղ են և անարդարութեան օրերը համբուած՝ դուն ալ մահուամբ մահը կոխեցիր, շղթաներդ փշրեցիր և հոգիդ ազատ թռիչք առաւ, դուն վերածնար նոր ուժերով, նոր յոյսերով և նոր կեանքով:

Ինչքա՛ն արցունք. ինչքա՛ն արիւն, ինչքա՛ն աւերակ քո Քողզոթայի ճամբաներուդ վրայ:

Տէ՛ր Աստուած, ի՛նչ դժուար եղաւ հայուն համար հայրենիք մը ունենալ այս արեւին տակ և այնտեղ խաղաղ ապրիլ ու շինել: Եփմել ու ստեղծել և կեանքի փառքը երգել ազատ ու անկաշկանդ»:

Արցունքի, արեան ու աներակի կենդանի վկաներէն մէկն եղած էր Տէր Սարգիսը: Եւ օրը օրին հետեւած էր հայրենիքի վերածաղկման: Ի՛նչ մեծ ցաւ էր որ չէր կրնար բաժնել իր ուրախութիւնը և հպարտութիւնը շուրջիններուն, նոյնիսկ հարազատներուն հետ: Երբեմն ծիծաղի միտք անգամ կը դառնար իր այդ հասակրանքը հայրենիքի մկտմամբ:

«...Այստեղ, մայր հողի վրայ, վերջապէս հայը կը շինէ, կը ստեղծէ իրեն՝ համար: Կը շինէ ի՞ր ներկային ու ոսկի ապագային համար: Այստեղ ոչինչ կը կորստի, ոչինչ կը պակսի: ԱՄԵՐ ԻՆՉ կը մէկտեղուի, ամէն ինչ կը կուտակուի, ամէն ինչ կ'աճի: Եւ ինչ որ այստեղ կը շինուի, այդ կը մնայ մեզի միայն:

Հա՛յ մարդ, մանաւանդ դո՛ւն, պանդո՛ւխտ հայ մարդ, և դուն, հա՛յ երիտասարդ, ուր որ ալ գտնուիս, դարձո՛ւր դէմքդ դէպի քո պապերուդ հազարամեայ երկիրը դրախտավայր...»:

Կրկին յիշեց իր երկու աղջիկները: Ամուսնացած ու մեծ քաղաք հաստատուած: «Ուր հաց, հոն կաց» ըսած ու մեկնած էին իրենց ծանցավայրէն: Իսկ հիմա երկիր փոխելու մասին կը խորհէին: Հեռաւոր Ամերիկա գաղթել կը ցանկային: Միթէ հացի՞ համար էր իրօք: Օտար քարքերու այլասերիչ հրապոյրն էր լոկ, որոնց անունը հաց դրած էին:

«...Մենք երբեք պիտի չմոռնինք, մենք երբեք պիտի չտկարամանք, մենք երբեք պիտի չկորստինք, քանզի իրաւ Յարեաւ Քրիստոս և իրաւ իջաւ Միածին Որդին ի դաշտն Արարատեան, և փառքին յոյսով լեցուց աշխարհն Հայաստան և պատմութիւնն Հայոց»:

Սոված Հայաստան, սառած Հայաստան, անբախտ Հայաստան, խորհեցաւ: Արտագաղթող հայորդիներու դրախտավայր, կորիզային մտավախութեամբ և ելեկտրական հոսանքի պապակով տանջուած դաշտն արարատեան: Յաւով լեցուն Հայաստան աշխարհ ու պատմութիւն հայոց:

...Հայ ժողովուրդը մահկանացու չէ: Թարութեան յոյսով՝ Գրիգոր Լուսաւորիչ խոր վիրաւ իջաւ:

Թարութեան յոյսով ինկան Աւարայրի դաշտին վրայ Վարդանը Կարմիր և իր զինուորները արի:

Թարութեան յոյսով տառապեցաւ ու մարտիրոսացաւ ամբողջ ազգը մեր և հերոսացան ազատատենչ քաջ զաւակները մեր:

Եւ այդ նոյն յոյսով և այդ նոյն տենչով արիւն արցունքով, հազար-հազար անմեղ զոհերով, մեր ժողովուրդը վերջապէս, վերջապէս այդ՝ հասաւ մեր օրերուն՝ իր նոր կենանքի այս ապահով ափին, և սկսաւ վերստին շնչել, վերստին ապրիլ, ու ծաղկեցնել հին երկիրը մեր, մայր երկիրը մեր, աչքի լոյսը մեր, Հայաստանը մեր:

...Տարակուսողներ մենք գիտենք որ կան, հեռու ափերուն ցրուած հայոց մէջ, իբրև տատանող ու մարող ճրագներ, կան և այնպիսիներ ափսո՛ս, որոնց ճակատագիրն է ծխել ու հեզնել, ոչինչ չինել իրենց հայրենի հօր կտորին տակ, և նոյնիսկ ատել, և նոյնիսկ քանդել և այն ալ երբեմն հոգևոր «բեմի ներքև»:

Տէր Հայրը շատ լաւ գիտէր թէ որոնց կ'ակնարկուի այս տողերով: Օտար լեզու չէր գիտեր թէ՛ն, բայց լաւ գիտէր տեղական լեզուով հայհոյանքներ: Երբ պահանջք զգար, ո՛չ մէկ բան կրնայ յագեցնել իր հոգեկան ընդվզումը, եթէ ոչ «Էրիֆի Տիմու»-ով սկսող հայհոյանքներու շարքը:

«...Ո՛վ որ Հայ Եկեղեցւոյ Սրբալոյս Միտոնի դրոշմը իր ճակտին վրայ կը կրէ, չի կրնար բաժնուիլ Սուրբ Էջմիածնէն»:

Եւ Աստուած արծաճի չըրաւ տեսնել՝ Սուրբ Էջմիածինը: Չկրցաւ գրուցել Գեղարդայ Վանքի քահանային հետ: Ի՛նչ մեծ նշանակութիւն էր ժամերգութեան մասնակցի Սուրբ Գայիանէի կամ Սուրբ Հռիփսիմէի տաճարներուն մէջ: Հայ Եկեղեցւոյ Սրբալոյս Միտոնի օրհնութեան ներկայ եղողները ի՛նչ նախանձելի մարդիկ էին:

Տէր Սարգիսի սենեակին լոյսը չմարեցաւ մինչև առաւօտ: Հին օրաթերթերու էջերուն մէջ ան ապրեցաւ նաև իր բոլոր տենչերը. քաղձանքները:

Լուսածագին հետ միասին լսուեցաւ իմամին կանչը՝ «Ալլահու էքպէր. ալլահու էքպէր»: Խաչակնքեց, սնտուկը քշեց անկողնին տակ ու ինքն ալ եկեղեցի մտաւ, ծնկաչոք աղօթեց խորանին առջև:

Սահակը պարտեզէն կը դառնար, ձեռքի տոպրակին մէջ քանի մը լոլիկ, նախաճաշի համար հաւաքուած: Կեցաւ եղած տեղը, ականջ տռուաւ կոչնակի ձայնին. իմաստ մը չկրցաւ տալ, շուտ մը մտաւ տուն ու «Ժամ կ'երթամ, տեսնեմ ի՞նչ կայ» ըսաւ:

Ծուշան հաւնոցին մէջ էր: Թէ՛ կերերը տռուաւ հաւերուն և թէ հակիրճները հաւաքեց փէշին մէջ: «Կը զարնէ տակաւին, խնր է, երթամ նայիմ հեղ մը»:

Սուրբիկ Եանեան կանուխ արթնցած՝ իր թոռնիկին Վահանիկին մագերը կը սանրէր. վար դրաւ սանտրը ու մտահոգուած՝ ըսաւ.

- Գնա՛ մայրդ, հայրդ արթնցուր, թո՛ղ եկեղեցի երթան մինչև, բան մը կայ անպաշտման:

Գիւղացիները ժամուն բակը լեցուցած էին, զարմանքով կը դիտէին Տէր Սարգիսը: Ան, առանց պատասխանելու ժողովուրդին հարցումներուն, դեռ կը շարունակէր զարնել զանգակը: Այլևս ասիքը այրիլ սկսած էին: Ամուր կառչած էր պարանին ու կը սեղմէր ձեռքին մէջ: Սուգի կշռոյթով կը զարնէր և զանգակի ամէն ճօճուելուն իր միհար մարմինն ալ վեր կը բարձրանար քիչ մը: Զետոյ մոր ուժով կրկին կը քաշէր պարանը ու ասիկա կը կրկնուէր անվերջ:

Երբ վստահ եղաւ որ բոլոր գիւղացիները լսած են, թողուց պարանը և յոգնած ձայնով ըսաւ, որ եկեղեցի գան:

Առաւօտեան ժամերգութիւն չեղաւ այդ առաւօտ, այլ խրատական խօսեցաւ Տէր Սարգիս: Ժողովուրդին համար իր ամէն ատեննուան խօսքերն էին: Բայց ո՛չ ոք կը համարձակէր կէս թողուլ ու երթալ:

Խրատականին վերջաւորութեան տեղեկացուց Վահանիկին վախճանումը ու խօսքը կապեց Վազգէն Առաքինի նախադասութեամբ:

- Աւելի լոյս և խաղաղութի՛ն հալ ժողովուրդին, Մայր Հայաստանին:

Աւելի լոյս և խաղաղութի՛ն համայն աշխարհին, բոլոր ազգերուն:

Ամէն: